

АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНСЬКОЇ РСР
НАУКОВО-ПРИРОДОЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Том IX

ВИДАВНИЦТВО АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНСЬКОЇ РСР
КИЇВ — 1961

16727

57
Н-34

АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНСЬКОЇ РСР
НАУКОВО-ПРИРОДОЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Том IX

16727

ВИДАВНИЦТВО АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНСЬКОЇ РСР
КИЇВ — 1961

Б. В. М. С. А.

Исследованиями установлено, что в упомянутом выше районе наиболее распространенными клещами грызунов являются представители рода *Laelaps* и *Hyperlaelaps*, которые связаны с местобитаниями и численностью их хозяев. Интересными являются клещи *Myonyssus ingricus* и *Haemogamasus ambulans*, которые, по сравнению со смежными районами, в Прикарпатье являются редкостными и найдены только осенью.

Изучение фауны гамазовых клещей интересно в эпидемиологическом отношении. Кроме того, приведенные данные могут быть использованы для зоогеографических целей.

ЗООЛОГІЯ

МАТЕРІАЛИ ПРО ЗАРАЖЕНІСТЬ ЕКТОПАРАЗИТАМИ ПТАХІВ ДОЛИНИ ВЕРХНЬОЇ ТЕЧІЇ ДНІСТРА

М. І. Черкащенко

Відомо, що багато ектопаразитів птахів, особливо кліщі та блохи, є переносниками збудників небезпечних захворювань людини і тварин. Зараз відомо до 30 хвороб, спільних для людини і птахів (Ісаков, 1959). Особливо велике значення в поширенні різних трансмісивних захворювань мають синантропні та промислові види птахів, з якими людина найчастіше входить в контакт.

Праць, в яких висвітлювалося б значення птахів в поширенні різних захворювань людини і тварин, по даній території немає. Тому поряд з вивченням питань біології птахів ми збирали і їх ектопаразитів. Кількісну характеристику виявленої паразитофауни ми і подаємо в цій статті, матеріалом для написання якої послужили збори ектопаразитів з птахів, добутих в районі верхньої течії Дністра (від початку Дністра в районі с. Вовче до м. Галича) протягом червня—листопада 1959 р.

Відстріл птахів ми провадили разом з працівниками відділу зоології Науково-природознавчого музею АН УРСР М. П. Рудиним та І. П. Фединським. Паразитів збирала старший лаборант Я. Й. Харамбура. Крім того, для обстеження промислових водоплавних видів були використані птахи, здобуті мисливцями Львівської області в серпні 1959 р. Всього обстежено 394 екземпляри птахів, які належать до 82 видів.

По рядах досліджені види розподіляються так: голуби — 2 (4 особини), пастушки — 2 (49 особин), кулики — 6 (18 особин), мартини — 3 (5 особин), норці — 2 (12 особин), гуси — 7 (68 особин), голінасті — 5 (7 особин), хижі — 1 (3 особини), сиворакшеві — 1 (2 особини), одуди — 1 (4 особини), дятли — 5 (9 особин), горобині — 47 (218 особин).

Заражених різними ектопаразитами було 228 птахів (57,9%); на них виявлені такі ектопаразити: пухойди — у 149 особин (що становить 65,4% загальної кількості заражених птахів), блохи — у 1 особини (0,4%), кровососні мухи — у 7 особин (3,0%), пір'єві кліщі — у 56 особин (24,6%), хижі кліщі — у 2 особин (0,9%), іксодові кліщі — у 10 особин (4,4%), гамазові кліщі — у 3 особин (1,3%).

З наведених даних видно, що найбільша кількість птахів заражена пухойдами та пір'євими кліщами.

Пухойди представлені такими видами: *Anatocetus dentatus* (Scop.) — виявлений у дрозда чорного, *Menopon phaeostomum* Nietsch. — у вівсянки звичайної, *Trinoton anserinum* (F.) — у курочки водяної, лиски, *Trinoton querquedula* (L.) — у лиски, *Gonicotus bidentatus* (Scop.) — у горлиці, голуба домашнього, *Gonicotus hologaster* Nitsch. — у горлиці, *Lipeurus bacillus* L. — у лиски, кроншнепа великого, *L. coponis* (L.) — у лиски, кроншнепа великого, норця великого, *Columbicula columba* (L.) — у голуба домашнього, *Docophorus icteroides* Nitsch. — у дрозда чорного, очеретянки великої, лиски, синиці великої, *Philopterus subflavescens* (Geoff.) — у просянки, сорокопуда жулана, дрозда чорного, *Incidifrons* sp. — у лиски, *Graspedorrhynchus* sp. — у лиски (хоч відомо, що паразитування цього роду характерне для представників роду хижих птахів), *Brüellia merulensis* — у дрозда чорного.

Порівняно висока зараженість пухойдами була відмічена у кроншнепа великого (42 екз.) та просянки (38 екз.).

Зібрані нами пір'єві кліщі належать до таких родин: Pterolichidae, Analgesidae, Proctophyllodidae. Представники родини Pterolichidae виявлені у лиски, зуйка малого, норця великого, чирка-тріскунка, дятла зеленого та ворони сірої; представники родини Analgesidae — у жовни чорної, шишкаря ялинового, ластівки берегової, славки чорноголової, представники родини Proctophyllodidae — у дятла великого, сороки, сойки, зеленяка, коноплянки, зяблика, вівсянки звичайної, жайворонка польового, плиски білої, повзика, гаїчки чорноголової, сорокопуда жулана, очеретянки великої, ластівки сільської.

Найвища зараженість пір'євими кліщами була у дятла великого (442 екз. на одній особині), шишкаря ялинового (115 екз.), дятла зеленого (115 екз.) та норця великого (104 екз.). Пір'єві кліщі концентрувались переважно на внутрішніх опахалих першорядних махових, в меншій мірі — на другорядних махових та рульових перах.

Хижі кліщі представлені лише одним видом — *Neochelytiella* sp. — і виявлені у вівсянки звичайної та синиці чорноголової.

Іксодові кліщі також представлені одним видом — *Ixodes ricinus* (L.) — і виявлені у сойки, сороки, дятла середнього, шеврика лісового, гаїчки чорноголової, дрозда чорного, кулика чорниша, славки сірої та ластівки берегової.

Гамазові кліщі представлені такими видами: *Hypoaspis muri-*

nus Strandt et Men. (у ластівки берегової), *Haemalelaps causalis* (Berl.) (у ластівки берегової), *Dermanyssus* sp. (у дятла великого), *Magalolelaps* sp. (у курочки водяної).

З ряду кровососних мух виявлені головним чином види з родини Hippoboscidae. Ці паразити зустрічались у лиски, зеленяка, вівсянки звичайної, гаїчки чорноголової та малинівки.

На нашу думку, заслуговує на увагу факт виявлення на одній особині ластівки берегової одночасного паразитування пухойдів, пір'євих, іксодових та гамазових кліщів. Взагалі ж найрізноманітніші у видовому відношенні ектопаразити виявлені на птахах дуплогнізниках.

Всіх обстежених птахів ми розподілили на екологічні групи. В основу розподілу брали загальновідому екологічну класифікацію птахів по місцю їх живлення або гніздування. Окремо виділена група водно-болотних та промислових птахів, з більшістю яких людина входить в контакт як з об'єктами промислового чи спортивного полювання. При розподілі обстежених птахів на зазначені групи допускався елемент умовності, який викликаний тим, що окремі види птахів не мають чітко окреслених стацій живлення або гніздування. В таблиці включені і види, які представлені лише одним чи двома екземплярами, і, зрозуміло, по такій кількості обстежених птахів не можна зробити остаточних, переконливих узагальнень або висновків. Матеріал даної роботи дає змогу скласти лише загальне уявлення про ступінь зараженості птахів ектопаразитами та про їх роль в поширенні трансмісивних захворювань людини і тваринних організмів.

Нами виділено чотири екологічні групи птахів: 1) водно-болотні та промислові водоплавні види; 2) птахи, які гніздяться на деревній рослинності; 3) дуплогнізники, напівдуплогнізники та норники; 4) птахи, які гніздяться на землі.

В зв'язку з тим, що не всі зібрані ектопаразити визначені до виду (в першу чергу це стосується пір'євих кліщів), ми наводимо в таблиці дані про зараженість птахів представниками лише певних груп ектопаразитів. Цифровий матеріал таблиці дає уявлення про ступінь зараженості ектопаразитами представників кожної екологічної групи птахів і полегшить з'ясувати їх роль в поширенні паразитарних захворювань.

З таблиці видно, що група водно-болотних та промислових водоплавних птахів як за кількістю видів, так і за кількістю обстежених особин є найбільшою. Зараженість ектопаразитами досягає 66,4%. Переважна більшість птахів заражена пухойдами (93,2%). Інші паразити зустрічались в поодиноких випадках.

Зараженість ектопаразитами птахів, які гніздяться на деревній рослинності, становить 47,4%. З таблиці видно, що переважна більшість особин заражена пухойдами та пір'євими кліщами. В порівнянні з іншими екологічними групами тут найбільша кількість представників заражена іксодовими кліщами, які в певні періоди року живуть на деревній рослинності.

Зараженість ектопаразитами птахів різних екологічних груп

Види птахів	Кількість особин		Пухо-іди	Кліщі					Кровососні мухи	Блохи
	Всього обстежено	З них заражено		Пір'єві	Іксодові	Гамазові	Хижі	Інші		
Зараженість ектопаразитами водно-болотних і промислових водоплавних птахів										
<i>Fulica acra</i> L.	42	24	23/7*	1/16	—	—	—	—	1/1	—
<i>Anas guerguedula</i> L.	30	26	25/6	1/6	—	—	—	—	—	—
<i>Anas platyrhyncha</i> L.	17	14	14/5	—	—	—	—	—	—	—
<i>Nyroca nyroca</i> G.üld.	11	6	6/3	—	—	—	—	—	—	—
<i>Colymbus cristatus</i> L.	7	4	3/13	3/38	—	—	—	—	—	—
<i>Gallinula chloropus</i> L.	7	5	4/2	2/8	—	1/2	—	—	—	—
<i>Colymbus ruficollis</i> Pall.	5	1	1/1	—	—	—	—	—	—	—
<i>Anas crecca</i> L.	5	3	3/5	—	—	—	—	—	—	—
<i>Capella galinago</i> L.	3	1	1/1	—	—	—	—	—	—	—
<i>Anas penelope</i> L.	2	1	1/4	—	—	—	—	—	—	—
<i>Nyroca ferina</i> L.	2	1	1/1	—	—	—	—	—	—	—
<i>Numenius arquata</i> L.	1	1	1/42	—	—	—	—	—	—	—
<i>Anas clypeata</i> L.	1	0	—	—	—	—	—	—	—	—
<i>Charadrius dubius</i> Scop.	6	4	3/8	2/8	—	—	—	—	—	—
<i>Tringa ochropus</i> L.	4	2	1/41	—	1/1	—	—	—	—	—
<i>Botaurus stellarus</i> L.	3	0	—	—	—	—	—	—	—	—
<i>Circus aeruginosus</i> L.	3	1	—	—	—	—	—	—	—	—
<i>Acrocephalus arundinaceus</i> L.	3	3	3/4	2/68	—	—	—	—	—	—
<i>Tringa stagnatilis</i> Bechst.	2	1	1/1	—	—	—	—	—	—	—
<i>Chlidonias nigra</i> L.	2	2	2/2	—	—	—	—	—	—	—
<i>Vanellus vanellus</i> L.	2	2	2/5	—	—	—	—	—	—	—
<i>Sterna albifrons</i> Pall.	2	0	—	—	—	—	—	—	—	—
<i>Sterna hirundo</i> L.	1	1	1/1	—	—	—	—	—	—	—
<i>Ardea cinerea</i> L.	1	0	—	—	—	—	—	—	—	—
<i>Egretta alba</i> L.	1	0	—	—	—	—	—	—	—	—
<i>Nycticorax nycticorax</i> L.	1	0	—	—	—	—	—	—	—	—
<i>Ixobrychus minutus</i> L.	1	0	—	—	—	—	—	—	—	—
Всього	155	103	96	11	1	1	—	—	1	—

Зараженість ектопаразитами птахів, які гніздяться на деревній рослинності

<i>Garrulus glandarius</i> L.	12	3	1/2	1/4	2/2	—	—	—	—	—
<i>Lanius collurio</i> L.	7	4	4/3	1/12	—	—	—	—	—	—
<i>Pica pica</i> L.	6	6	6/11	2/29	1/2	—	—	—	—	1/1
<i>Carduelis carduelis</i> L.	6	1	1/2	—	—	—	—	—	—	—
<i>Acanthis cannabina</i> L.	6	3	1/1	3/10	—	—	—	—	—	—
<i>Chloris chloris</i> L.	5	2	—	2/21	—	—	—	—	—	1/1
<i>Fringilla coelebs</i> L.	4	4	—	4/5	—	—	—	—	—	—
<i>Turdus merula</i> L.	4	4	4/3	—	1/3	—	—	—	—	—
<i>Streptopelia turtur</i> L.	3	3	3/1	—	—	—	—	—	—	—
<i>Nucifraga cariocatactes</i> L.	3	0	—	—	—	—	—	—	—	—
<i>Sylvia atricapilla</i> L.	3	1	—	1/18	—	—	—	—	—	—
<i>Sylvia communis</i> Lath.	3	1	1/4	—	1/1	—	—	—	—	—
<i>Sylvia curruca</i> L.	3	1	1/1	—	—	—	—	—	—	—

* Тут і далі в таблиці чисельник показує кількість особин, в яких виявлено паразитів, знаменник — середню кількість паразитів на одній особині.

Продовження таблиці

Види птахів	Кількість особин		Пухо-іди	Кліщі					Кровососні мухи	Блохи
	Всього обстежено	З них заражено		Пір'єві	Іксодові	Гамазові	Хижі	Інші		
<i>Corvus corone</i> L.	2	2	2/4	2/65	—	—	—	—	—	—
<i>Turdus pilaris</i> L.	2	0	—	—	—	—	—	—	—	—
<i>Aegithalos caudatus</i> L.	2	0	—	—	—	—	—	—	—	—
<i>Oriolus oriolus</i> L.	1	1	1/2	—	—	—	—	—	—	—
<i>Coccothraustes coccothraustes</i> .	1	0	—	—	—	—	—	—	—	—
<i>Loxia curvirostris</i> L.	1	1	—	1/115	—	—	—	—	—	—
<i>Regulus regulus</i> L.	1	0	—	—	—	—	—	—	—	—
<i>Corvus corax</i> L.	1	0	—	—	—	—	—	—	—	—
<i>Turdus viscivorus</i> L.	1	0	—	—	—	—	—	—	—	—
<i>Turdus torquatus</i> L.	1	0	—	—	—	—	—	—	—	—
Всього	78	37	25	17	5	—	—	—	1	—

Зараженість ектопаразитами птахів, які гніздяться в дуплах, напівдуплах і норах

<i>Parus ater</i> L.	15	1	—	—	—	—	—	—	—	1/1
<i>Motacilla alba</i> L.	11	4	2/2	2/28	—	—	—	—	—	—
<i>Riparia riparia</i> L.	9	6	3/4	4/36	2/4	1/4	—	—	—	—
<i>Parus atricapillus</i> L.	9	2	—	1/30	1/1	—	—	—	—	1/1
<i>Sturnus vulgaris</i> L.	6	6	6/8	—	—	—	—	—	—	—
<i>Sitta europaea</i> L.	5	4	—	4/18	—	—	—	—	—	—
<i>Upupa epops</i> L.	4	2	2/9	—	—	—	—	—	—	—
<i>Parus major</i> L.	4	1	1/32	—	—	—	—	—	—	—
<i>Dryobates major</i> L.	3	3	—	3/154	—	1/4	—	—	—	—
<i>Parus coeruleus</i> L.	3	0	—	—	—	—	—	—	—	—
<i>Hirundo rustica</i> L.	3	2	2/1	1/101	—	—	—	—	—	—
<i>Parus cristatus</i> L.	3	0	—	—	—	—	—	—	—	—
<i>Dryocopus martius</i> L.	2	2	2/7	2/16	—	—	—	—	—	—
<i>Dryobates medius</i> L.	2	1	—	1/1	—	—	—	—	—	—
<i>Coloeus monedula</i> L.	2	1	1/9	1/22	—	—	—	—	—	—
<i>Passer domesticus</i> L.	2	0	—	—	—	—	—	—	—	—
<i>Picus viridis</i> L.	1	1	—	1/117	—	—	—	—	—	—
<i>Dryobates minor</i> L.	1	0	—	—	—	—	—	—	—	—
<i>Certhia familiaris</i> L.	1	0	—	—	—	—	—	—	—	—
<i>Oenanthe oenanthe</i> L.	1	0	—	—	—	—	—	—	—	—
<i>Alcedo atthis</i> L.	2	0	—	—	—	—	—	—	—	—
Всього	89	36	19	19	4	2	—	—	—	2

Зараженість ектопаразитами птахів, які гніздяться на землі

<i>Emberiza citrinella</i> L.	23	12	5/5	8/36	—	—	1/1	—	—	2/1
<i>Erethacus rubecula</i> L.	10	1	—	—	—	—	—	—	—	1/1
<i>Motacilla flava</i> L.	5	1	1/1	—	—	—	—	—	—	—
<i>Alauda arvensis</i> L.	4	1	—	1/101	—	—	—	—	—	—
<i>Saxicola rubetra</i> L.	4	1	1/7	—	—	—	—	—	—	—
<i>Emberiza calandra</i> L.	3	1	1/38	—	—	—	—	—	—	—
<i>Anthus trivialis</i> L.	1	1	1/4	—	1/3	—	—	—	—	—
<i>Luscinia luscinia</i> L.	1	0	—	—	—	—	—	—	—	—
Всього	51	18	9	9	1	—	1	—	—	3

В третю групу ми включили 21 вид птахів, які гніздяться в дуплах, напівдуплах і норах. Зараженість цих птахів становить 40,4%. З таблиці видно, що найбільша кількість особин заражена пухοїдами і пір'євими кліщами (52,8%). Максимальна кількість пухοїдів на одній особині виявлена у великої синиці (32); пір'євих кліщів — у сільської ластівки (101), зеленого дятла (117) і великого строкатого дятла (442). Ця група птахів характеризується також найбільшою видовою різноманітністю ектопаразитів.

Птахи, які гніздяться на землі, мають найменшу кількість представників. Зараженість становить 35,3%. Як видно з таблиці, більшість птахів, як і в інших групах, заражена пухοїдами та пір'євими кліщами. На представниках цієї групи виявлено найбільшу кількість кровососних мух.

ЛИТЕРАТУРА

Ємчук Є. М., Кліщі Ixodidae Східних Карпат і Прикарпаття, паразити і паразитози свійських і промислових тварин, Праці Ін-ту зоол. АН УРСР, т. VIII, 1952.

Зехнов М. И., Возрастная и сезонная динамика пухоедов серой вороны, Первая зоол. конфер. БССР, тезисы докладов, Минск, 1958.

Исаков Ю. А., Орнитология и медицина, Вторая Всесоюз. орнитолог. конфер., тезисы докладов, т. I, 1959.

Пионтковская С. П., Русских Н. А., Айзенштадт Д. С., К фауне эктопаразитов мышевидных грызунов и насекомых Закарпатья, в сб.: «Вопросы общей краевой и экспериментальной паразитологии и медицинской зоологии», т. IX, 1955.

Павловский Е. Н., Руководство по паразитологии человека с учением о переносчиках трансмиссивных болезней, т. II, Изд-во АН СССР, 1949.

Соколова Г. А., Динамика паразитофауны яблика (*Fringilla coelebs* L.), Вестн. Ленинградск. ун-та, № 3, серия биолог., в. 1, 1959.

Турянин И. И., К фауне гамазовых клещей *Acarina gamasoidea* Закарпатской области, Научн. зап. Ужгородск. гос. ун-та, т. XI, 1955.

Турянин И. И., До фауни гамазових кліщів Закарпатської області УРСР, Наук. зап. Наук.-природознавч. музею АН УРСР, т. VII, 1959.

МАТЕРИАЛЫ О ЗАРАЖЕННОСТИ ЭКТОПАРАЗИТАМИ ПТИЦ ДОЛИНЫ ВЕРХНЕГО ТЕЧЕНИЯ ДНЕСТРА

Н. И. Черкащенко

Резюме

В статье приводятся данные о степени зараженности эктопаразитами птиц бассейна верхнего течения Днестра, добытых в июне—ноябре 1959 г. Было обследовано 394 особи птиц, принадлежащих к 82 видам. Преобладающее количество птиц относится к отряду воробьиных. У 228 птиц (57,9%) были обнаружены эктопаразиты следующих групп: пухоеды — у 149 особей (65,4%), блохи — у 1 особи (0,4%), кровососные мухи — у 7 особей (3,0%), перьевые клещи — у 56 особей (24,6%), иксодовые

клещи — у 11 особей (4,9%), гамазовые клещи — у 3 особей (1,3%), хищные клещи — у 1 особи (0,4%).

Все обследованные птицы делятся автором на четыре экологические группы: 1) водно-болотные и промысловые водоплавающие птицы — 27 видов, 155 особей; 2) птицы, гнездящиеся на древесной растительности — 23 вида, 78 особей; 3) дуплогнезники и норники — 21 вид, 89 особей; 4) птицы, гнездящиеся на земле — 8 видов, 51 особь.

В таблице приведены данные о степени зараженности каждой экологической группы птиц различными эктопаразитами и подан краткий анализ цифровых данных.

ЗМІСТ

Палеозоологія

П. П. Балабай, Гетеростраки верхнього силуру Поділля	3
С. І. Пастернак, Фауна крейдових відкладів району Рахова, Закарпатської області	12
В. Т. Левицький, Денталіди крейдових відкладів Волино-Подільської плити	24
Л. М. Кудрін, Про знахідку кісток мамонта в околицях Львова	29
С. І. Пастернак і С. П. Коцюбинський, Крейдові відклади Волино-Подільської плити і можливості їх використання в будівельній промисловості	31

Зоологія

В. І. Здун, Личинки трематод наземних молюсків західних областей України	35
В. І. Здун, Матеріали до фауни комах-шкідників фруктових дерев західної Волині	45
І. К. Загайкевич, Матеріали до вивчення жуків-вусачів (Coleoptera, Scambucidae) України	52
М. П. Рудишин, О. М. Білоконь, Матеріали до фауни гамазових кліщів комахоїдних і гризунів верхів'я басейну Дністра	61
М. І. Черкащенко, Матеріали про зараженість ектопаразитами птахів долини верхньої течії Дністра	69
Л. К. Опалатенко, До методики дослідження дихання у риби	76
М. П. Рудишин, Розміщення мишовидних гризунів у рослинних асоціаціях Боржавських полонин і Чорногори	80
М. І. Черкащенко, Ф. І. Страутман, Принципи складання програми стаціонарних досліджень по фауні хребтних тварин високогір'я Карпат	92

Ботаніка

К. А. Малиновський, Геоботанічна характеристика південно-західної частини Чорногірського хребта	104
І. В. Вайнагій, Плодоношення деяких видів трав'янистих рослин в різних гірських поясах Українських Карпат	121
Г. Я. Єрмаченко, Матеріали до динаміки наростання зеленої маси і отавності щучників Чорногори	129
К. О. Улична, Рід <i>Dicranella</i> бріофлори УРСР	140
В. М. Мельничук, <i>Vuxbaumia aphylla</i> Hedw. в околицях Львова	154